

ՄԱՐՏ

ՀԱՄԱՅՆ

L. FRANK,

309, LADBROKE GROVE,

(ENGLAND).

LONDON, W.

Հնչակեան Կուսակցութեան երկրորդ Պատգամաւորական Ընդհանուր Ժողովին գումարուելուն առթիւ՝ Կուսակցութեան պաշտօնաթերթին հրատարակութիւնը յապաղեցաւ:

ՄԻՆՁԵՒ ԵՐԲ

Քսանութեան արարին լրացաւ այն օրէն ուր հայկական խնդրին ծնունդը պաշտօնապէս հռչակուեցաւ Գում-Գաբուի պատրիարքարանէն: Մեր վրայ տիրապետող թիւրքացիներն աշխարհակալողի իրաւունքը մինչեւ ատենը անվիճելի համարուած էր, գոնէ պաշտօնապէս: «Աշխարհակալողի իրաւունք» բացատրութիւնը տիեզերական պատմութեան մէջ կը նշանակէ յաղթականին անսահման ազատութիւնը պարտաւոր ժողովրդի մը կեանքը, պատիւը, ստացուածքը իր հաճոյքին համեմատ գործածելու: Զախլախուզները իրենց դժբաղդութեանը մէջ իրենց զիրենց կը մտնէին «աշխարհակալողի իրաւունք»ին հեղինական արդարացումովը: Երբ հարստահարութիւնը իրաւունք կը համարուի, բնականաբար համակերպութիւնն ալ պարտականութիւն կը դառնայ: Եւ ուրիշ ինչ ալ ընել: Յաղթուած ժողովուրդ մը որքան ատեն որ ուժ մը չունի համակերպելէն զատ բան չի կրնար ընել: Հայ ազգն ալ համակերպութեան սկզբունքին համեմատ լուծած էր իր վրայ տիրապետող թիւրքացիներէ հետ փոխադարձ յարաբերութիւններու խնդիրը: Հայաստանէն բզկած պատրիարք մը սակայն այդ սկզբունքը շնչելու առաջին փորձը ըրաւ: Խրթմեան Հայրիկ նեցուկ սենեակով Ազգային Եւրոփականութիւնը Հայաստանի հարստահարութեանց խնդիրը հրապարակ հանեց: Աս նպատակաւ կազմուած յանձնաժողովին պատրաստած տեղեկագիրը եւ բարեկարգութիւններու համար դժած ծրագիրը քաղաքական յեղաշրջումի մը էն կարեւոր երեւոյթը կազմեցին: Հայոց պատրիարքարանին պահանջածը ինքնին մեծ բան մը չէր երեւնար: Հայերը կեանքի, պատուի, ստացուածքի ապահովութիւն կ'ուզէին, ինչ որ ամէն տեղ ամէն անհատի տարրական իրաւունքն է: Թիւրքերու մէջ այդ տարրական իրաւունքին պահանջումը տապալի հարուածն է նշխարահակալող ցեղին վայելած այն ազատութեան որով յաղթուած ցեղին կեանքը, պատիւը, ստացուածքը ամբողջապէս իր սեփականութիւնը կը համարի: Ինչ որ Թիւրքը Հայերուն կը թողու պարզապէս վեհանախական շնորհ մը կը համարուի: Երբ Հայոց պատրիարքարանը իր իրաւունքը կը պահանջէ և ոչ թէ իր շնորհը կը խնդրէ հինգ դարէ ի վեր Թիւրքին ոտքերուն տաճ ձգուող հայ ժողովրդին կեանքի, պատուի եւ ստացուածքի ապահովութիւնը, աս օրը համակերպութիւնը այլ եւս պարտականութիւն չհա-

մարուելու սկզբունքը կը հռչակուի: Յեղափոխութիւնը սկսած է:

Թիւրք բռնապետութեան դէմ ապստամբութեան առաջին նշանը Հայոց պատրիարքարանը տուաւ, այն պատրիարքարանը որ Ֆաթիհի հրամանովն էր հաստատուած, եւ իրարու յաջորդող սուլթաններու ֆէրմաններովը ամրացնուած: «Դուն իրաւունք չունիս ժողովուրդը հարստահարելու» բողոքը Դրան դէմ Յեղափոխութեան առաջին աղաղակն էր: Այդ աղաղակին իմաստաւորական եւ քաղաքական նշանակութիւնը հայ ժողովուրդը հասկըցաւ, եւ միանգամայն զգաց թէ իր փրկութեան գործին մէջ պատրիարքարանը մեծ դեր պիտի կատարէ: Պոլսոյ կորած մէկ անկիւնը փայտաշէն, խրխլակ տան մը մէջ պահուեալ կը մնար մեծկակ ուժ մը, Ազգային իշխանութեան ոգին: Հայ ազգը իր անկախութիւնը կորուսած էր, բայց ազգային իշխանութեան ոգին փխշին տակ ծածկուած կ'ապրէր հայ եկեղեցիին աստանդական կեանքին մէջ: Հիմա Գում-Գաբու ապստամբած էր այդ ոգին: Եւրոպա Հայոց պատրիարքարանը կը նկատէր իր ինքնուրոյն ազգի մը ներկայացուցիչը որուն հետ բանակցութեան կը մտնէր: Դուր երբ «պետութեան մէջ պետութիւն չըլլար»ի տրամաբանութեամբ մաքառումը սկսաւ պատրիարքարանին գործութեանը դէմ, ատ գործովն իսկ կ'ընդունէր թէ պատրիարքարանը իշխանութիւն մըն է: Հայ ազգը Հայաստանէն եւ ամէն կողմէն Գում-Գաբու կը դիմէր թիւրք բռնապետութեան դէմ իր գանգատներուն համար: Անգղալապէս, լոկ պատմական անցքերու բնական բերումովը, Հայոց պատրիարքարանը Հայ ազգին կառավարական կեդրոնը կը դառնար և իբր այն կը կոչէր Օսմանցիներու ուժին դէմ: Համար Բ. ի սուլթանութեան առաջին օրերը իսկ օսմանեան նախարարութիւնը որուն վարիչն էր Միդհատ փաշա այդ կեդրոնը ջախջախելու ձեռնարկները ճարտարութեամբ առաջ տարաւ: Պատրիարքարանին ընդդէմ եւ ի նպաստ խուլ կոի մը կը մղուէր Դրան եւ Հայ ազգին միջեւ: Օսմանեան իշխանութիւնը միշտ ուզեց Գում-Գաբու գետեղել իրենները եւ անոնց ձեռքովը խեղդել հայկական յեղափոխութեան պաշտօնական ձայնը: Հայ ազգն ալ ջանաց իր կեդրոնական իշխանութիւնը իրենը ընել: 1895ին յաղթանակը Հայ ազգին մնաց, Իզմիրեանի եւ ժողովրդական վարչութեան մը ընտրութեամբը: 1896ին յաջորդութիւնը սուլթան Համիդին կողմը անցաւ, երբ Օրմանեան եւ փաշայական վարչութիւն մը ընտրական ձեւացումով պատրիարքարանէն ներս մտան:

* * *

Կոստանդնուքը որոնք 1895ին վերջերը սկսան ու կը շարունակուին, Ֆաթիհի յաջորդին յուսահատական մաքառումներն են հաստատուել թէ Տաճիկներուն աշխարհակալողի իրաւունքը միշտ գոյութիւն ունի. ապացոյց՝ կոստանդնուք, յափշտակելու, գերեմարելու գործողութիւնները: Վայրագ ուժի վրայ միայն հիմնուած տիրապետութիւն մը իր գոյութեան իրաւունքն կը զրկուի երբ ատ հիմը տկարանալ կը սկսի. արեւին շաղախով ամբողջութեամբ զայն սրպէս զի բռնապետութիւնը պահպանուի: Կոստանդնուքը սակայն արդէն բաւորը դարձ մը ի վեր այլ եւս համակերպութիւնը պարտականութիւն չէին սեպած, ուստի եւ նորէն ընդլիցեցան բարբարոսութեան իրաւունքն դէմ: Եւրոպա կ'ընդունէր ոչ զորոնականին գոնէ տեսակաւ, նին մէջ արդար գտաւ այդ ընդլիցումը եւ ընդունեց թէ

աշխարհակալողի անսահման ազատութիւնը վերջացած պէտք է համարուի: Սուլթան Համիտ անդրադարձաւ թէ վտանգաւոր պիտի ըլլար հօրի եւ սուրի քաղաքականութեան անդադրումը շարունակութիւնը, կամ աւելի ճիշդը՝ միայն հօրի եւ սուրի զիմումը, ուստի աւելի քան երեք միտքը զրաւ պատրիարքարանը իր գերին ընել եւ թող չի տալ որ հայութեան պաշտօնատունը իր դէմը ամբարտաշխանի եւ իբր օրինաւոր իշխանութիւն պաշտօնապէս խօսի Եւրոպայի եւ մարդկութեան: Պատրիարքարանը փին մէջ առնելու համար սուլթանը մարդու մը պէտք ունէր, ու ատ մարդն ալ գտաւ: Տատեան Արթին փաշան:

Սուլթանին այդ ընտրողականութիւնը ապացոյց մըն թէ Երկրորդ Բիկմալիոնը սքանչելապէս կը ճանչնայ իր մարդիկը, եւ դիտէ թէ իւրաքանչիւրը ո՞ր պարագային պէտք է հրապարակ նետել:

Օրոստոս 14 26էն ետքը Մեծ-Մարդասպանը Տատեանը կանչելով ըսաւ.

— Հայ ազգին հետ դուն պիտի հաշտեցնես ինձի. ես դիտեմ թէ ազգը բեզի կը սիրէ ու բոլ խօսքը մտիկ կ'ընէ:

Ծերունի հայ դիւանագէտը ժպտելով դուրս ելաւ: Գիտէր թէ «անօրէն Նարեկոգոյնոսորը» ըրածներուն համար ո՛չ զգլացած էր, ո՛չ կը զղջար, ո՛չ ալ պիտի զղջար: Նոր խաղ մը կը պատրաստուէր հայ ազգին գլխուն, ու իրեն Տատեանին կը մնար իր տիրոջը միտքը թափանցել, պարագաներուն համեմատ շարժիլ: Բազմը հաղթողը դուռն էր եկած. ինչո՞ւ ետ դարձնել:

Իր շահերուն տեսակէտով սուլթանը մեծ սխալ մը գործած պիտի ըլլար եթէ զինքը «Հայ ազգին հետ հաշտեցնելու» կեղծաւորական պաշտօնը Տատեանին տեղ Նուրեանին յանձնած ըլլար. բայց Նուրեանին վրայ ծանրացող ազգային առեւտրական որչափութիւնը կշռած էր: Հայը ոստղին վրայ քաշելու համար վանդակին մէջ պէտք էր դնել բիշ մը իր լեզուէն ճրճուցող թռչուն մը:

* * *

Հայկական խնդրին ծագումն ի վեր Տատեան Արթին փաշային անունը ստեպ յեղիցուած է, ժողովրդականութեան փայլով մը պայծառացնելու հակամիտութեամբ: Քիչ մը իրականութիւն, շատ մըն ալ զրոյց իրարու խառնուելով, համակերպի զիմադներու տակ պատկերացուցած են Տատեան Արթինի անունը հայ մտքերուն առջեւ: Ամէն անգամ որ Հայաստանի պարսկական եւ ռուսական սահմանադրութիւններուն վրայ Հայերուն կողմէն խառնաշփոթութեան մը լուրը կը տարածուէր, կամ արշաւանքի մը նախապատրաստութիւնները կը ծանուցուէին տառնեակ տարիներ իսկ առաջ, Տատեան Արթինի անունն ալ այդ տեղեկութիւններուն կ'ընկերանար: Արթին փաշա մերթ կը ներկայացուէր իբր ժողովրդական հայ մը որ սուլթանին վստահութիւնն ալ միանգամայն գրաւած ըլլալով կարող էր իբր նահապետութեան մը երկու կողմին ալ գոհուանակութիւն պատճառելով նպաստել հայկական խնդրին լուծումին. ու մերթ կը նկարագրէին զայն իբր նենգաւոր մը որ կը դաւէր թիւրք իշխանութեան դէմ, պատրաստելու համար հայկական իշխանութիւն մը, թափն իր գլխուն վրայ: Եւստ տարիներէ ի վեր այս օրինակ զրոյցներ պարբերաբար հրապարակ կը նետուին եւրոպական մամուլին մէջ, ընդհանրապէս հայկական դատին եւ մասնաւորապէս Տատեանի թշնամիներէն, Հայեր ըլլան, Թիւրքեր թէ Եւրոպացիներ: Առասպելները այդ ամէնը ու-

րոնք սակայն կը բորբոքեն ժողովրդին երեւակայութիւնը։ Ու ժողովուրդը որ իտէական իշխանի մը մարմաշով կը տառապի, խանդավառութեամբ կը փարի այդ դրասնենակի սպտամարապետին պատկերին։

Մարքիզ օլ Պաթհի Կ. Պոլիս Ազգային ժողովին այցելութենէն, 1879, մինչեւ 1893 սեպտեմբեր 18 30, Դրան նրբանցքներուն մէջ, պատրիարքարանին շուրջը լսուած մանր մունր Տատեանական Ալեքսանդրէրը եթէ իրարու քով բերենք հաւանօրէն աւելի համակրական քան թէ հակակրական գիտազօծերով ներկայացուի Արթին փաշայի հոգեկան նկարագիրը։ Երկար ատենէ ի վեր մեր հանրային կեանքին գործնականապէս չմտնակցելու բաւրեղագործութիւնը ունեցած էր Տատեան, որով քննադատութիւն ու թշնամանք իրեն չէին մօտենար։ Իրաւ է որ ամէն անգամ երբ սուլթանը հրամայած է իրեն խաբէլ հայ ազգը, Տատեան երբեք չէ ընկրկած այդ հրամաններուն առջեւ, ինչպէս 1890ին Աշրգեան պատրիարքին հրամարմին առթիւ, բայց ընդհանրութիւնը, ամբողջ ժողովուրդը նրբին խնդիրներու ներքին հոգին միշտ չի հասկնար, ուստի եւ կը շարունակէ պզտիկ զրոյցներու հրապոյրէն հմայուիլ։

Այդ բոլոր պատմութեանքներուն մէջէն սուլթանը իրան ու սուտը իրարմէ զանազանելով այն եղբայրացութեան հասած էր թէ Տատեան Հայոց կեղծոնական վարչութեան գլուխը անցնելով թիւրքական քաղաքականութեան ոչ թէ վտանգաւոր այլ օգտակար սպասարկող մը պիտի ըլլար, ուստի եւ 1896ին Տատեան Արթին փաշան Հայոց պատրիարքարանին վարչապետ նշանակեց, ցերեցան Ազգային ժողովի մը թափփութեանքներուն ձեռքով։

Իրեն յանձնուած պաշտօնը յաջողութեամբ գլուխ հանելու համար Տատեան պէտք ունէր պատրիարքի մը ուրուն անունովը ինք կառավարէր։ Օրմանեան եպիսկոպոսը ատափապար պատրիարքացուն կը ներկայանար։ Չէր պատկաներ այն հայ եկեղեցականներու դասին որոնց ուժը պէտք է փնտռել տեսակ մը հայկական բրտութեան մէջ։ Ինքնիրենանէ ետքն ալ տակաւին կային հայ եպիսկոպոսներ որոնք կը չնախադրէր պատրիարքին հայ կրօնաւորի բոլոր առաքելութիւններովը օժտուած ալ չըլլային բայց հայութեան շահերը ղեմադրական ուժով պահպանելու եւ պաշտպանելու ուղղութիւնը պիտի շարունակէին։ Այդ եւ կեղեցականներուն ամբողջ զօրութիւնը «սէ կարեմք» է։ Դիւանադատական ամէն նրբամտութիւն օղը կը ցնդի եկեղեցականին յամառ աւանդապահութեան առջեւ։ Տատեան, ասիացի խորամանկ, չուզեց իր գլխուն վերեւ ունենայ խոտապահանջ հայ մը. դատա նրբացած հայ եկեղեցականը որ բարեմտութեամբ կը կարծէր թէ Համիտի և Տատեանի հետ վիճադիտական վարպետութեամբ մրցելու կարող է։

* *

Երկու տարի է ահա Տատեան Արթին փաշա առանց ո' եւ ազգային հսկողութեան անկաշխան կը վարէ Թիւրքիոյ Հայոց կեղծոնական վարչութեան Ատենապետի պաշտօնը։ Ինչ ըրաւ իր գիտատարութեան հաշուեկշիռը կրնանք հետեւեալ կերպով ամփոփել։

Կոտորածները ընդարձակ սահմաններու մէջ ակնեւել չեն գործադրուի, բայց փոքր փոքր բաժանումներով լուծեան մէջ կը կատարուին, երբեմն երբեմն բացառութիւններ ունենալով, ինչպէս Եւրոպիոյ կամ Խալիֆի ջարդերը որոնք աշխարհի հոշակուեցան։

Հայոց նիւթական կացութիւնը օրէ օր կը ծանրանայ. հարստահարութիւնները անարդիւ կը շարունակուին։

Բանտերը դեռ լցուած են. Մուրատ, Արեւանեան և ուրիշ անձնուներ շղթայակալ կը մնան. ու ձերբակալութիւնները, բանտարկութիւնները անվերջ են։

Իզմիրեան պատրիարք, Շիշմանեան եպիսկոպոս, Խարախանեան վարդապետ աքսորավայրն են։

Որբանոցներու հաստատութիւնը ամէն տեսակ արգելքներու կը հանդիպի։

Սահանապարութիւնը դադարեալ հոշակուեցաւ. հայ եկեղեցիին բոլոր իրաւունքները ոսնակոխ եղան։ Պատրի-

արքարանը ինք ապօրէն կերպով բեկանեց Կիլիկիոյ կաթողիկոսական ընտրութիւնը։

Թուումը շատ երկար պիտի ըլլար։ Այսքանը կը բաւէ յիշեցնելու համար թէ սուլթան Համիտ չէ սխալած Տատեան Արթին փաշային ընտրութեանը մէջ։

Ամիսներէ ի վեր Եւրոպա տարածուած լուրերը որոնց ստուգութիւնը երաշխաւորուած է, երեւան կը բերեն շատ նողկալի յայտնութիւններ։ Տատեան Արթին փաշա ոչ միայն սուլթանին հրամաններուն ու փափաքներուն գործակիւն է, այլ եւ արթուն կը հսկէ որպէս զի չըլլայ թէ արտաքին ո' եւ ազգեցութիւն կամ սպանաւոր ներքուծելով սուլթանին վրայ անոր ճիրաններէն ո' եւ է բան մը խլին ի նպաստ Հայոց։ Տատեան զանազան մեքենայութիւններով ապահոված է սուլթանը թէ յեղափոխական միակ հզօր մարմին մը կայ Հայոց մէջ, եւ ան ալ բոլորովին իր տրամադրութեան տակն է։ Այս խաբեբայութեամբ յաջողեցաւ համոզել սուլթանը որ կարեւորութիւն չընծայէ ո' եւ սպանաւորքի։ Այս դարնան, քանի մը ծանր սպանաւորքներու առջեւ, Եւրոպայի պալատին մէջ խորհուրդ յղացուեցաւ կարգ մը հայ բանտարկեալներ արձակել. այս խորհուրդին գործադրութիւնն ալ սխալ է. բայց Տատեան փաշա իմանալով եղբուրթիւնը, վրայ հասաւ եւ խանդարեց ամէն բան։ Բարեկի թերթերէն ուսանք այս խնդրով շատ դադեցան։

Տատեանին տկար կողմը իր նիւթական վիճակն է։ Այդ պետական անձնաւորութիւնը ա'լ օսմանեան փառքերու, պատիւներու, շքանշաններու պէտք չունի. յղիւցած է անոնցմով. իրեն պէտք եղածը դրամն է։ Դրամական անձկութեամբ ահեղապէս կը տառապի. պարտքի մէջ խեղդուած, հասցի թի ո' եւ աղբիւրէ գուրի, գործօն պաշտօնի վրայ չդառնելով կաշառակերութեան դիւրութիւն չունի, ամսականները հազիւ թէ տարին մէկ երկու անգամ կը վանձէ, ա'լ աչքը միայն սուլթանին ափն է։ Մէկ կողմէն հաճոյակատարութեամբ, միւս կողմէ յեղափոխական մարմինը գտնելու առաջադրութեամբ կրցածին չափ կը շահագործէ սուլթանը։

Իր ձեռնարկներուն յաջողութեանը համար Տատեան ջանաց, եւ յաջողեցաւ շահել կարգ մը թերթեր որպէս զի իրեն վրայ գոնէ աննպաստ չխօսին, եւ ուրիշներ ալ վարձեց իրեն դրուատիքները կարգաւ համար, մինչեւ իսկ լրբարար հերքում տալով անցեալին պատկանող այնպիսի գործերու որոնք ոչ մէկուն համար գաղտնիք են։ Տատեան կը զգայ թէ երբ իր վարիւր կտարի ազգին առջեւ, ինքն ալ Նուրեանին պէս մէկդի պիտի նետուի։

Բայց կրնանք ըսել թէ Տատեան իր հաշիւներուն մէջ չարաչար կը սխալի, ինչպէս Նուրեան և Մագսուտ Սիմոն իրենց լաւատեսութեանը մէջ սխալեցան։

Հայ ազգը մէկէն աւելի յեղափոխական կազմակերպութիւն ունի. անոնց սակաւախօսութիւնը տկարութեան նշան չէ. ընդհակառակը։ Այս մասին Արթին փաշա ո'չ թող խաբուի, ո'չ ալ թող խաբէ։ Նաեւ թո'ղ գիտնայ որ եթէ մինչեւ իսկ յաջողի յեղափոխական բոլոր կազմակերպութիւններուն վրայ ազդել, սակայն անոնցմէ վեր մարմին մը կայ, Ազգը, որուն դեպքումներէն ու գաղափարներէն չկարծուածը, չսպասուածը դուրս կը ցատքէ. թո'ղ Աշրգեան Խորէն եպիսկոպոսին հարցնէ։

* *

Տատեան Արթին փաշային պաշտօնավարութեան երկու տարին լրացաւ։ Սահանապարութիւնը եթէ իրեն համար զոյութիւն չունի, ազգին համար սակայն միշտ գութիւն ունի։ Վարչութիւն մը երկու տարին աւելի չի կրնար պաշտօնին վրայ մնալ։ Սուլթանին հրամանը օրէնք չէ։ Այս գիտողութիւնը իրեն ընողներուն Մագսուտ Սիմոն պէյ հեգնօրէն կ'ըսէր. «Որքան ատեն որ սուլթան Համիտ կ'ապրի եւ ալ վարչապետ եմ»։ Եւ սակայն ապօրէն պաշտօնավարութեանը երկրորդ շրջանը չկրցաւ ամբողջացնել։

ՄԵԾ-ԱՒԱԶԱԿԸ

Տիգրան Գարակէօզեան, որ 1896ի առաջին օրերը սպաննուեցաւ, 80,000 ոսկիի գումար մը կտակած է հայ ազգին։ Երեք տարի է իր եղբայրը Գրիգոր Գարակէօզեան կը մերժէ գործադրել այդ կտակը, ճիշդ ինչպէս Տիգրան Գարակէօզեան քսան տարուան մէջ չուզեց գործադրել Բիւզանդ եւ Կարապետ Գարակէօզեաններուն ժառանգութեան 40,000 ոսկիի կտակը, առարկելով օրինական թերութիւններ, ճիշդ ինչպէս հիմա Գրիգոր Գարակէօզեան ալ Տիգրանին կտակին մէջ օրինական պակասութիւններ գտնելով անոր գործադրութեանը կ'ընդդիմանայ։ Պակասութիւնը սակայն Գարակէօզեաններու սրտին մէջն է։ Կարելի է ըսել թէ որքան ատեն որ Գարակէօզեան մը գոյութիւն ունենայ Հայոց մէջ, միշտ ի նպաստ ազգին կտակ մըն ալ մէջտեղ դրուութիւն պիտի ունենայ, միշտ սակայն օրինական թերութիւնով մը, որպէս զի չգործադրուի։ Առանց փարա մը ծախսելու հայ ժողովուրդէն յարգուելու, օրհնուելու գաղտնիքը Գարակէօզեանները գտած են։ Մեծնոց Գարակէօզեան մը կտակ մը կը թողու որով իր անունը եւ իրեն հետ ալ ընտանիքին անունը կը փառաբանուի, բայց կտակը չի գործադրուիր, պատասխանատուութիւնը եղբորը վրայ կը մնայ. ու երբ ան ալ մեռնի, կտակ մըն ալ ան կը թողու, որ նմանապէս չի գործադրուիր, պատասխանատուութիւնը մնացող եղբորը վրայ կը ձգուի. եւ այսպէս շարունակաբար սերունդէ սերունդ։ Երբ Բիւզանդ Գարակէօզեան կը մեռնի անժառանգ, ընտանեկան ժողով մը կ'որոշէ անոր հաւրտութիւնը ազգին նուիրել. որոշում մը որ չի գործադրուիր։ Երբ Կարապետ Գարակէօզեան կը մեռնի, այդ իրենց Բիւզանդ եղբորը ժառանգութեանն արդէն 40,000 ոսկի մը գոյացած է, եւ պատրիարքարանին յանձնուելու համար բանակցութիւններ կը կատարուին։ Տիգրան Գարակէօզեան կը խաղցնէ ազգը, չուզեր փարա մը տալ, մինչեւ որ ինքն ալ կը մեռնի, եւ ինքն ալ կը թողու 80 հազար ոսկիի կտակ մը, որուն գործադրութիւնը կ'արդիւնէ իր եղբայրը, Գրիգոր Գարակէօզեան։ Անշուշտ չենք սխալիր ըսելով որ երբ Գրիգորն ալ մեռնի ազգը անկէ ալ պիտի ունենայ 160,000 ոսկիի կտակ մը, որ միշտ օրինական թերութիւն մը պիտի ունենայ իր մէջ եւ ուրիշ Գարակէօզեան մը թող պիտի չի տայ անոր գործադրութիւնը։

Կերեւի թէ Կ. Պոլսոյ պատրիարքարանը կ'ուզէ համաձայնութեան մը դալ Գարակէօզեան Գրիգորի հետ, եւ 20,000 ոսկի ստանալով խնդրը վերջնապէս փակել։ Արդ ազգը կը պահանջէ 40,000 ոսկի Կարապետ Գարակէօզեանի կտակէն, եւ ատոնց ալ տոկոսը մէկտեղ. ինչ իրաւունքով պատրիարքարանը յանուն ազգին գործելով պիտի կարենայ այս բոլոր գումարները բաշխել Գարակէօզեաններուն։ Երբ 1883-87ին Նուրեան պատրիարքարանին վարչապետ էր, ուզեց Բիւզանդ եւ Կարապետ Գարակէօզեաններու ժառանգութեան եւ կտակի խնդիրները վերջացնել, իբր նուէր Տիգրան Գարակէօզեանէն ազգին համար 3,000 ոսկի ստանալով։ Նորատունկեան Գարեթէ Էֆենտի որ կ'անգամակցէր Նուրեանի վարչութեան հզօրապէս դիմադրեց այդ նենգաւոր առաջարկին. ուժգնապէս բողոքեց թէ պատրիարքարանը կարող չէր տանի չինին գումարով մը ազգը իր իրաւունքէն զրկել։ «Հայ ազգը, ըսաւ, Գարակէօզեանէ մը շնորհ խնդրելու չափ չի ստանաւ, իրաւունք մըն է որ կը պահանջենք»։ Նորատունկեան Գարեթէ Էֆենտի Դրան իրաւագէտ խորհրդակցան է, եւ օրէնսդէմ մը, ուսումնասիրելով Գարակէօզեաններուն եւ պատրիարքարանի միջեւ փոխանակուած թղթակցութիւնները հասաւ այն եզրակացութեան թէ պատրիարքարանը օրինաւորապէս կրնայ դատը շահիլ։ Նորատունկեան Էֆենտի յարեցան իր միւս պաշտօնակիցներն ալ, եւ անոր հետ յայտարարեցին որ «Եթէ մինչեւ «Իսկ օրինական կերպով պատրիարքարանը չկարենայ

«կառնին գործադրութիւնը պահանջել, երբեք ընդունելու»
«չէ 3,000 ոսկիի գումարը: Թող աւագակութեան խա-
«րակովը Գարակէօզեաններուն ճակատը արատաւորութի-
«նայ ազգը մուրացիկ չէ:» Ու եկեղեցականներն ալ ձայ-
նակցեցան Նորաստանեանի եւ իր պաշտօնակիցներուն:
Կրօնական ժողովի անդամ մը ձեռքերը երկինք բարձրա-
ցնելով ըսաւ. «Աստուած մեծ է, հայ ազգին սրբերուն ի-
րաւունքը ուտողին պատիժը կուտայ:» Ու երբ քանի մը
տարի վերջ յեղափոխական դանակը միտնեցաւ Տիգրան
Գարակէօզեանի փորը, սարսուռ մը բնթացաւ ամբողջ
ազգին ոսկորներուն մէջ: Որբերուն, աղքատներուն վրէժը
լուծուած էր: Այդ դանակը օր մը նորէն աղքատին, որբին
վրէժը պիտի լուծէ: Ամէն Գարակէօզեան, էրիկմարդ ըլ-
լայ թէ կնիկ, ուղղակի Գարակէօզեան արեւնէ թէ փետա-
յութեամբ խնամացած, ամենքն ալ պատասխանատու են,
իրենց պետին, Մեծ-Աւագակին, յափշտակութեանը հա-
մար: Գրիգոր Գարակէօզեան ո՛չ կին ունի, ո՛չ դասակ,
ուստի երբ ազգին իրաւունքն լրաց կը նստի, բնականա-
բար այդ ստակները բոլոր Գարակէօզեաններուն համար
կը պահէ, հարսերն ալ փեսաներն ալ մէջը ըլլալով: Եւ
հը ամէնուն համար է, վտանգն ալ ամէնուն համար ըլ-
լալու է:

Նորաստանեան Գարեթի էֆէնտի հիմա նորէն է:
Պոլսոյ կեդրոնական վարչութեան անդամ է: Նուրբանին
տեղ Տատեան Արթին փաշան անցած է. անձի փոփոխու-
թիւնը սակայն իրաւունքի ջնջում առաջ կը բերէ: Ինչ
որ Նուրբանի մը օրով ասորէն էր ու ստորագրուէր,
կրնայ Տատեանի մը օրով օրինաւոր նկատուիլ եւ պան-
ծալի հոշակուիլ: Ուստի իրաւունք սնինք Գարեթի էֆէն-
տի Նորաստանեանէն պահանջել որ հիմակ ալ պարտա-
ւոր է անիրաւութեան եւ յափշտակութեան գործին այն-
քան հզօրացէն զիմազիւ ինչպէս զիմազրեց 1883-87 թն:
Հակառակ պարագային ամենամեծ պատասխանատուու-
թիւն պիտի ծանրանայ իր վրայ:

Երեսուի թէ էլ Պոլսոյ փաստաբան մը ինքն իր վրայ
առած է Շէրիի պատարանին տուել պաշտպանել ազգին
իրաւունքը, հիմունքով իրաւունքն ու կրօնական օրէնքի մը
մէկ արամադրութեանը վրայ, որով ամէն անհատ իրա-
ւունք կ'ունենայ հանրային օգտին համար եղած կտակի
մը դատաւարը կանգնել: Այդ փաստաբանին ներքին նը-
պատակը թափանցելու ետեւէ չենք իյնար, բայց եթէ ուղ-
ղափառ ու անկեղծ ալ է, շատ վտանգաւոր խաղ մը կը
խաղայ ազգին զիտուն: Եթէ ազգը վատահոգութիւն չունե-
նալով պատրիարքարանին վրայ ինք պիտի զիմէ կտա-
րան, գոնէ պէտք է որ հանրային ձայնը մասնաձայն ընէ
յարմարագոյն փաստաբանը եւ անոր արամադրութեանը
տակ զինէ կտառական ծախքերու գումարը: Գարակէօզեան-
ները ունին ահագին գումարներ եւ իրենց համար նշա-
նակութիւն չունի քանի մը հազար ոսկի կաշառք տալ եւ
Շէրիէն նպատակաւոր ու անջնջելի վճիռ մը ստանալ:
Նկատագրութեան չափնեք նաեւ կարգ մը ուրիշ անպա-
տեհութիւններ որոնք պիտի ծագին անհատի մը ինքնա-
բեր պատախարհութեանէ:

Քանի որ օրինական գործադրութիւններու վրայ կը
խօսինք, յիշեցնենք թէ Կարապետ Գարակէօզեանի հաշ-
ուետմարներուն մէջ օրինաւորապէս արձանագրուած են
40,000 ոսկիի ժառանգութեան գործերը ի նպաստ ազ-
գին: Ո՛ր եւ է կտակ, նամակ եւայլն զոյութիւն իսկ եթէ
ունեցած չըլլային, այդ հաշուետմարները կը բաւեն
հաստատելու նախորդ կտակին օրինաւորութիւնը: Պատ-
րիարքարանը այսօր պէտք է պահանջէ որ Կարապետ Գա-
րակէօզեանի տնտեսական սովորները ներկայացուին
ձեռնհաս մարմին մը որ տեսնէ թէ Բիւզանդի ժառանգու-
թեան եւ Կարապետ Գարակէօզեանի կտակի խնդրին մէջ
ինչպիսի գեղծումներ գործած են Տիգրան եւ Գրիգոր Գա-
րակէօզեանները: Իրաւ է որ օրինական տեսակէտով պի-
տի առարկութիւն թէ ժամանակը անցած է, եւ թէ քաղաքա-
կան տուն մը մինչեւ որոշեալ ժամանակ մը միայն պար-
տաւոր է պահել իր հաշուետմարները: Այս, այդպէս է,
բայց բարոյական տեսակէ՞տը, արդարութեան տեսակէ՞տը:

Եզրակացնենք: — Օրինական բժանդրութիւններու

մէջ չենք ուզեր շատ մայրել. շօշափելի իրողութիւն մը
կայ առջեւին, անոր նայինք: Անգամ մը 40,000 ոսկի,
անգամ մըն ալ 80,000 ոսկի ազգին կտակուած են.
կտակողներուն ներքին միտքը ի՞նչ կ'ուզէ թող ըլլայ, ի-
րողութիւնը չի փոխուիր: Բիւրաւոր որբեր երեսի վրայ
են. անոնք պէտք է խնամուին, կրթուին, արհեստ սորվին.
120,000 ոսկիի գումարը բաւական կը նպաստէ այս
հայրենասիրական ու մարդասիրական գործին: Գարա-
կէօզեան ընտանիքը կարօտ չէ այդ գումարին, իրենց
հաւաքական հարստութիւնը մէկ միլիոն ոսկիի կը հաս-
նի. եթէ մինչեւ իսկ կարօտ ալ ըլլային, անհատա-
կան պէտքը կ'անհետի ընդհանրութեան պէտքին առջեւ:
Ուրեմն 120,000 ոսկին տոկոսով մէկտեղ յանձնելու
են ազգին: Եթէ ամէն մէկ անհատ, նոյն իսկ խաւովան
օրէնքով, իրաւունք ունի դատաւարը կանգնել իրենց գէժ,
հաւաքական մարմիններն ալ այդ դատաւարութեան ի-
րաւունքը վայելելու են. գէժ Պոլսոյ վարիչները չեն կըր-
նար առարկութիւն ընել այս արամադրութեան գէժ: Ու
երբ յիշեցնենք թէ այդ հաւաքական մարմիններուն մէջ
կը գտնուին նաեւ յեղափոխական կազմակերպութիւններ
ալ որոնք ազգին ամէն շահերուն վրայ հսկելու պարտաւոր
են, թո՛ղ Գարակէօզեանները, ամենքը մէկտեղ, ու ա-
նոնք մեքենայութիւնները նպաստաւորօր Գարակէօզեան
ժողովականները մտածեն թէ շատ վտանգաւոր խաղ մը
կը խաղան: — Այսքան:

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

«Դրօշակ»ի սեպտեմբերի թիւը կրեաւէի վրայ խօսե-
լով ի միջի այլոց Հայոց գործերուն առթիւ ալ կ'ըսէ.
«Գաղարի կամ զինագույն մասին խորհիլն ու խօսիլը եթէ
«գաւաճանութիւն չմկրակենք, գոնէ մաքի տկարութեան
«նշան մը պէտք էր համարել:»

Արդ յիշեցնենք թէ ՀԱՅՈՑ ԿՈՂՄԷՆ սուլթանին
զիմելով համաձայնութեան մը փորձը ընելու գաղափարը
մի միայն «Դրօշակ» հրապարակ նետեց: 1897 զեկտեմ-
բերին կը գրէր թէ սուլթանը Հայոց բերանը բացելով իր
խաղը շարունակելու համար շքանշաններով, փայտաշաք-
ներով, գրամով կը լռեցնէր պատրիարքները. «Դրօշակ»
խրատ կուտար պատրիարքին թէ ի՞նչ ընթացքի պէտք է
հետեւի եւ ի՞նչ լեզու գործածելու է: Ահա ինչ որ Օրման-
եան պատրիարքը պէտք էր խօսեր սուլթանին յանուն
Հայոց ազգին, յանուն Հայոց յեղափոխութեան: Օրինա-
կենք «Դրօշակ»էն.

«Այս ժապաւէնները, օշարակէ խոստումները, ծեծու-
փետը, հալածանքները, օգուտ չունին: Հայոց ազգը թըշ-
ուառ է, կը բողբոքէ. գոն վատաբար կ'ոտորեցիր ան. ես
խօսք չեմ կրնար հասկցնել ազգին յեղափոխականներուն,
որոնք պահանջներ ունին արդար ու մարդասիրական եւ
որոնք արիւն մէջ գնդկներ կան, լացի ու հոգեւարքի հեւ-
քէ ձուլուած:» Աւելցուր, «Ի մ ա զ գ ո ս ա ն ո Ր յ ե-
«ղ ա փ ո խ ա կ ա ն ն ե Ր, պ ա Ր Ի Կ շ տ ք ա ղ ք ց ի ն ե Ր
«ե ն, խ ա ղ ա ղ ո լ թ ե ա ն ու ե ղ Ր ա յ Ր ու թ ե ա ն հ ա-
«մ ա Ր հ ո գ ի ա ու ո ղ, ո չ շ ա ն ը օ շ ա կ'ը ս ե ն ո չ
«հ աւ սւն ք ի շ: Կ ա տ ա Ր է ա ն ո ն ց պ ա հ ա ն ջը,
«ա Ր զ ա Ր ու թ իւն ց ու ղ ու Ր ա ն ո ն ց, գ ու ն ա լ
«կ'ա զ ա տ ի» ի Ր ե ն ճ ա լ...»

Այսպէս ուրեմն «Դաշնակցական կուսակցութեան»
բերանը ինք կ'ընդունի թէ սուլթան Համիտ ընդունակ է
ինքնաբերաբար արդարութիւն ցոյց տալու, արամադիր կըր-
նայ ըլլալ ազգին եւ յեղափոխականներուն պահանջը գո-
հացնելու: Եւ որ աւելին է, ամենացաւալին է, ան է որ այդ
յեղափոխութեան բերանը ձանձօրյութի արտայայտութիւն
մէջտեղ կը հանէ, «Դուն ալ կ'ազատիս իրենց ալ...»
Ո՛վ իրենց իրաւունք տուաւ խօսիլ յանուն ազգին եւ յա-
նուն յեղափոխութեան ու ըսել, «Ամա՛ն մէյ մը ազատինք
այս նեղութիւններէն:»

«Դրօշակ» կը յորդորէ պատրիարքը երթալ այս
պահանջումները ընել, սպանալիքներու ընկերակցու-
թեամբ: Ենթադրենք թէ սուլթանը վախնար այդ սպառ-
նալիքներէն որոնք մինչեւ իսկ իր կեանքը վտանգի են.
Թարկելու բնոյթը ունին, ու տեղի տար: Ի՞նչ պիտի ընէր
Դաշնակցական կուսակցութիւնը: Հայ ազգին եւ հայ յե-
ղափոխութեան պահանջները մէկ բոլակի եւ ոչ ալ մէկ
շարքութեան մէջ կը կարգադրուին. ամենակատարեալ
բարեացակամ ու անկեղծ արամադրութիւններով իսկ
հազիւ թէ հնարաւոր կ'ըլլայ ամիսներու շրջանի մէջ այդ
պահանջները մասամբ գոհացնել եւ «արդարութիւն ցոյց
տալ»: Բնականաբար բանակցութիւններ կը սկսին եւ կը
շարունակուին. այդ ժամանակամիջոցին պէ՛տք է կոտորէ:
Երբ երկու պատերազմողներ բանակցութեան մը կը սկսին
զինագաղարը բնական հետեւանքն է՝ երկու կողմի տրա-
մագրութիւններուն:

Մեր եւ «Դրօշակ»ի միջեւ տարբերութիւնը այն է որ
մենք մեր կողմէն երբեք չ'ընդադար չառաջարկեցինք, եւ
ո՛չ ալ յորդորեցինք պատրիարքը խօսնալ Հայոց ազգին
եւ յանուն հայ յեղափոխութեան զիմում ընել սուլթանին,
վտան զի հաւատք չունինք թէ սուլթանը ինքնաբերաբար
արդարութիւն կրնայ գործադրել, բարեկարգութիւններ
ներմուծել: Այդ արտաոց գաղափարը «Դրօշակ»ի մէջ
միայն երեւցաւ, եւ որուն հետեւանքը եղաւ Տատեան Ար-
թին փաշայի եղբորորդեակին, Տատեան Տրդատ պէյի,
երկարատեւ այցելութիւնը ժընել: Եւ ահա տարի մը եւ
չորս ամիս է որ «Դաշնակցական կուսակցութիւնը» բան
մը չէ ըրած, ո՛ր եւ է ցոյց, ո՛ր եւ է փորձ անգամ չէ ըրած.
ասիկա կը նշանակէ գործնական զինագաղար: Հիմա թո՛ղ
«Դրօշակ» ինք որոշէ թէ իր պատրիարքին ուղղած յոր-
դականները, Դաշնակցական կուսակցութեան տանը-
վեցամսեայ զինագաղարը «Դաւաճանութիւն մկրտելու է,
թէ մաքի տկարութեան նշան». ազատ է ուղածը ընտ-
րելու:

Իսկ գալով մեզի երբեք Դրօշակի պէս ՀԱՅՈՑ ԿՈՂ-
ՄԷՆ սուլթանին զիմելու եւ համաձայնութեան պայման-
ներ ներկայացնելու առաջարկ չենք ըրած. բայց երբ
ՍՈՒԼՈՒՄԷՆ ԿՈՂՄԷՆ պատուիրակներ կուգան, առա-
ջարկներ կը ներկայացուին, բնական է որ զանոնք ուշա-
գրութեան առնելը օգտակար սեպները:

ՄԻ ԱՅԵԱԼ Ն ԱՆԳՆԳՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Միացեալ-Նահանգները մէկ քանի տարիէ ի վեր
կ'աշխատէին Հայաստանի մէջ ամերիկեան հիւպատոսու-
թիւն մը հաստատելու, ու միշտ թիւրք կառավարութեան
չկամութեանը կը բաղաւիտին: Կ. Պոլսոյ ամերիկեան դես-
պանը սակայն այս անգամ կ'երեւայ թէ մասնաւոր ուժ-
գնութեամբ մը ներկայացուցեր է իր կառավարութեան
պահանջումը, որովհետեւ կը ծանուցուի ահա թէ սուլ-
թանը հաւանք է վերջապէս Էրզրումի մէջ ամերիկեան
հիւպատոսութեան մը հաստատմանը:

Շատ ուրախալի լուր մըն է աս մեզի համար: Հա-
յաստանի մէջ որչափ աւելի գտնուին եւրոպական պետու-
թեանց ներկայացուցիչներ, այնքան աւելի ոյժ մը կ'առնէ
մեր դատին պաշտպանութիւնը: Ո՛չ միայն տեղին վրայ
օգտակար կ'ըլլան հարստահարուող ժողովրդին՝ իրենց
ներկայութեամբ, հազա նաեւ մարդկութեան առջեւ ձայն
մը աւելի կը բարձրանայ մեզի ի նպաստ:

Ամերիկա մինչեւ հիմա Հայաստանի մասին իր ուղ-
ղակի տեղեկութիւնները կը քաղէր անպաշտօն միսիոնար-
ներէ: Հիմա Էրզրումի մէջ հաստատուած հիւպատոս մը
այդ բոլոր տեղեկութիւնները հաւաքելով պիտի կրնայ հե-
ղինակաւոր կերպով ներկայացնել զանոնք իր երկրին, ուր
հայկական դատը այնքան համակիրներ ու պաշտպաններ
ունի:

Միացեալ-Նահանգները սակայն այս զիւնադիտա-
կան յաջողութեամբ շատանալու երեւոյթ չունին: Այժմ

իրենց բոլոր ուժովը պնդելու վրայ են թիրք կառավարու-
թեան մօտ որ 1895ի եւ 96ի խռովութեանց միջոցին
Թիւրքիոյ ամերիկեան միտնաբերութեանց նիւթական
փնտնեցումն փոխադրելու ընդհանր հաստատումն է: «Նիւ-Եորք
Թայմս» կ'իմանայ թէ Միացեալ-Նահանգներու նախա-
գահը որոշած է, եթէ իր պահանջները անյապաղ չուն-
ցում չզտնէ, «նաւային ցոյց մը» ընել իր վրայ կամ
այլուր:

Միացեալ-Նահանգներուն արտաքին քաղաքականու-
թիւնը եղած էր մինչեւ հիմա չզբաղել Հին աշխարհին
գործերովը: Բայց Սպանիացիներուն հետ իրենց յաղթա-
կան պատերազմէն ի վեր, երբ իրենց գործառնութեանց
շրջանակը ընդարձակուած է եւ աւանդական քաղաքա-
կանութիւնը թողուած, երկրին մէջ գործող ձայներ կը
բարձրանան թէ Ամերիկա պէտք է նաեւ զբաղի Թիւրքիոյ
քրիստոնեաներուն վիճակովը: Մեզի համար թանկագին
աջակցութիւն մը պիտի ըլլար ատիկա, բայց զեռ չենք
յուսար այդ գեղեցիկ երազին իրականացումը: Սա իրա-
ւէտական որ երբ հիմա Միացեալ-Նահանգներու եւ Անգ-
լիոյ միջեւ համեմատելի գործունէութեան մը փոխադրելու հետ-
քանակը կը շեշտուի, Անգլիա առջի անգամուն պէս ինք-
զինքը մինակ չի պիտի գտնէ թերեւս հայկական խնդրին
վերաբացման ատեն: Սպասելով ատոր, Միացեալ-Նա-
հանգները արդէն ուրիշ կողման մը կը հաստատեն Հա-
յաստանի մէջ իրենց հիւպատոսութեամբը:

Թ Ի Ի Ր Ք Ի Ա Ե Ի Ե Ի Ր Ո Պ Ա

Բիւզէրի գործակալութիւնը նոյեմբեր 13 թուականով
կը գրէ Կ. Պոլսէն.

«Թիւրքիոյ հայկական նահանգներուն մէջ կացութիւնը
կը շարունակէ շատ խռովալի մնալ, մասնաւորապէս Վան
ու Բաղէշ: Խալաթի գաւառակին (Բաղէշ) մէջ, ուր վերջերս
այնքան բազմաթիւ Հայեր ձերբակալուեցան, իշխանու-
թիւնները անցեալ շաբթու յաջողեալ են բնաջնջել ընելու
հայ յեղափոխականներու խումբ մը, որոնց պարագլուխն
էր Սիւրբաթի Սերոբ: Ձիւնուորական ուժով ջոկատ մը զէպի
լեռները հալածեալ է Սերոբի խումբը եւ յաջողեալ է ջախ-
ջախել խռովարարները: Սերոբ սպաննուածներուն մէջ է:
Թիւրք հեռագիրներուն չայցելով, այս յեղափոխականնե-
րուն ցրուումը մեծապէս հանգստացուցեր է հայ ժողո-
ւորը, որ երկար ատենէ ի վեր մեծ անհկութեան մէջ
էր:

Ռուսական սահմանադրին վրայ, ի Պայագլու եւ ի
Բասնէ, բաւական թուով Հայեր ձերբակալուեալ են վեր-
ջերս: Թիւրքներուն պատմութեան նայելով, զինուած խոռ-
վարարներ են ատենը որոնք սահմանադրուելու անցած էին
խռովութիւն առաջ բերելու համար օսմանեան հողին վը-
րայ: Ուրիշներ կ'ըսեն թէ ատենը անմեղ ու խաղաղ գաղ-
թականներ են որոնք կ'ովկասէն Հայաստան կը գտնա-
լին իրենց բնակարանները: Սուրհանդակի լուրերը զեռ
հասած չեն, եւ անհնար է ընել թէ այդ երկուքն ո՞րը շի-
տակ է. բայց եթէ պաշտօնական բացատրութիւնը ստույգ
է, կը նշանակէ թէ ոռու կառավարութիւնը շատ աշխուրջ
հակադրութիւն ի դրո՞ծ չի գնեալ կը սահմանադրին վրայ:

Օսմանեան շրջանակներուն մէջ շատ կասկած կը տը-
րէ Կովկասի սահմանակից նահանգներուն մէջ Ռուսիոյ
գիտաւորութեանց մասին, եւ կը հաւատան թէ ոռու իշխա-
նութիւնները մեղսակից են այդ յեղափոխականներուն
անցնելուն: Այս կարծիքը հաստատել կը միտի սա իրա-
դրութիւնը թէ վերջերս Մեղազի երազի մէջ բնաջնջել եղած
խումբ մը ոռուական Պէրտան հրացաններով զինուած էր:

Բիւզէրի այս տեղեկութեանց վրայ, «Տէլլի Թէլլի-
րաֆ» հետեւեալ խորհրդածութիւնը կ'ընէ.

«Հայ յեղափոխականները — որոնք անցեալ փորձա-
նութիւնէն բան մը չեն սորված եւ հաւանօրէն սորվելիք
չունին — Հայաստանի մէջ նորէն խռովութիւններ առաջ
բերելու վրայ են, որոնց պատիժը կը ծանրանայ իրենց
հանդարտ եղբայրներուն գլխուն, որոնք ուրիշ բան չեն

խնդրեալ բայց եթէ զիրենց իրենց թողուլ: Այդ եւ-
րագտեաններուն մէկ խումբը վերջերս ջախջախուեալ է, եւ
պարագլուխին սպաննուեալ է: Թիւրք շրջանակներուն մէջ
կը կարծուի թէ ոռու իշխանութիւնները մեղսակից են այդ
մարդոց սահմանադրին անցնելուն, բայց չենք հասկնար
թէ Ռուսիա ի՞նչ շահ կ'ընայ ոռուներէ իր սահմանադրին
վրայ խռովութիւններ յարուցանելէ:»

Կովկասի հայ գաղթականներուն վերադարձի խնդիրը
տակաւին չկարգադրուեցաւ: Կ. Պոլսոյ ոռուական դե-
պան Պ. Ձինովիէլի, ձարին Լիւթաիա գտնուելուն առթիւ
Թիւրք պատուիրակութեան մը հետ խորմ ուղեւորելէն
առաջ, նորէն պնդեալ է որ Թիւրք կառավարութիւնը ընդ-
փոյթ միջոցներ ձեռք առնէ հայ գաղթականները ընդու-
նելու եւ իրենց տեղերը տեղաւորելու:

Այս առթիւ, յիշենք Բեդրպուրէն հեռագիր մը որ
կը հաղորդէ թէ Ռուսիոյ բարձրագոյն շրջանակներուն մէջ
շատ դժուր մնացեր են Պ. Ձինովիէլի մինչեւ հիմա բը-
նած զիրենց: Պ. Ձինովիէլի չէ կրցեր արդարացնել իր վը-
րայ զրուած յոյսերը, ոռուական ազդեցութիւնը գերելիան
պահելու համար Կ. Պոլսի: Պ. Ձինովիէլի մասնաւորա-
պէս կը մեղադրուի Գերմանիոյ Թիւրքիոյ մէջ հետզհետեւ
աւելի ազդեցիկ դիրք մը գրաւելուն դէմ հարկ եղած ճար-
պիկութեամբ մաքառելու անկարողութիւնը:

Գերմանիոյ կայսրը իր ճամբորդութիւնը կատարեց
Կ. Պոլսի, Երուսաղէմ ու Սուրիա: Յայտնի չէ զեռ թէ
այս ճամբորդութիւնը, զուտ գերմանական վաճառակա-
նութեան, ճարտարագործութեան ու գրամագլխին շահերը
ընդարձակելէ զատ, ի՞նչ իրական հետեւանք պիտի ու-
նենայ Թիւրքիոյ ընդհանուր զարգացման ու բարօրու-
թեան տեսակէտով: Գերմանիա, մինչեւ հիմա, ամէն բան
ուղեւորին բարի կամեցողութեանն սպասած է, շուրջը-
թութեամբ ու փայտաշէններով, ու բարոյապէս մեղսակ-
ցելով Համիտի բոլոր ոճիրներուն: Բայց թերեւս մտածէ
հիմակ թէ Թիւրքիան բարենորոգումներու ճամբուն մէջ
մղելով, գերման վաճառականութեան ու ճարտարագոր-
ծութեան շահերը աւելի ընդարձակ առաքելք մը պիտի
գտնեն Արեւելքի մէջ: Տեսնենք:

Գալով ուղղակի Հայոց նկատմամբ Գերմանիոյ դիր-
քին, բոլորովին տարտամ ու անորոշ է: Գերմանիոյ մէջ
Հայոց նկատմամբ բաւական համակրանք կայ, ու Տր.
Լէքսիուս, հայասեր շարժման պարագլուխը, այնքան ա-
ջակցութիւն կը գտնէ որ հիմակ ձեռնարկած է նոր սրբա-
նոց մը հիմնելու Տիւրքիայէն, 400 որքէ համար: Բայց
ատիկա զուտ բարեգործական շարժում մը կը թուի: Վոս-
փորի վրայ, գերմանական որբանոց մը կայ որ հայ աղա-
քը կ'ընդունի, եւ գերմանական գիտալստեան մը՝ որ
կ'ընդգրկանայ Հայերուն գետնգլմանը Անատոլիոյ երկա-
թուղիին երկրագործական գաղութներուն մէջ: Ահա կա-
ցութիւնը:

Գերմանիոյ կայսեր այցելութեան անուղղակի մէկ օ-
գուտը սա ըլլայ թերեւս որ Ռուսիա ու Ֆրանսա, տեսնե-
լով որ Թիւրքիա բոլորովին Գերմանիոյ գերել կը նետուի,
Թիւրքիոյ քրիստոնեաներուն խնդիրը նորէն ձեռք առնեն:
Ռուսական մասուլը, որ մեզի իր համակրանքովը շփացու-
ցած չէ մինչեւ հիմա, ընդհակառակը, վերջերս հայկական
հարցը վերաբարձրելու բնութիւն ունեցող շարք մը յօդ-
ուածներ հրատարակեց: Կը սպասենք աւելի գրական ար-
դիւններու, որոշ գաղափար մը կազմելու համար Թիւր-
քիոյ մէջ շահ օճեցող զանազան պետութեանց այս ընդ-
խմամարտ քաղաքականութեան հետեւանքներուն վրայ:

Վերջացած խնդիր մը՝ Կրեմլինէն է: Թիւրք բոլոր
զօրքերը ու պաշտօնեաները վտարուեցան կղզիէն, ու
Երուսաղէմ իշխանը երկու տարուան համար կղզիին ընդ-
հանուր կառավարել նշանակուեցաւ Անգլիոյ, Ռուսիոյ,
Ֆրանսայի եւ Իտալիոյ կողմէն: Կրեմլինները երկար
չունէ մը առնելու վրայ են:

Թիւրքիա մինակ այդ երկար շունչը չի պիտի կրնայ
առնել երբեք: Մակեդոնիոյ մէջ գործերը նորէն կը կնճո-
տին: Յառաջիկայ դարունը ապահովապէս շատ մը անա-
կընկալներ պիտի բերէ այդ կողմէն:

Բիւզէր հետեւեալ կը հեռագրէ Կ. Պոլսէն.

«Երեւոյթի Պողոսեան գաւառակի Ռուսներու գիւ-
ղաքաղաքին մէջ հետեւեալ արտառոց դէպքը պատահած է:

«Ռուսներ շատոնց ի վեր գիւղախմբին կառավարու-
թեան կեդրոնն էր եւ տեղւոյն ժողովուրդը իր ծախքովը
կառուցած էր կառավարութեան պաշտօնատունը որուն
համար շատ դրամ գացած էր:

«Տեղական իշխանութիւնները վերջերս առանց բանա-
ւոր պատճառի կեդրոնաւորելը Պողոսեան փոխադրել
որոշած ըլլալով, մեծ դժգոհութիւն պատճառեցին տեղա-
ցիներուն որոնք ազդուապէս բողոքեցին այս տեղափոխու-
թեան դէմ:

«Գայմազամը, սակայն, այս բողոքին իմաստը սխալ
ըմբռնեց եւ միւլթսարը ֆին տեղեկագրեց թէ Ռուսներու
մէջ ապստամբութիւն ծագած է. ատոր վրայ մեծ թուով
զօրք կանչուեցաւ «խռովութեան վայրը» որոնք գիւղա-
քաղաքը պաշարեցին ու փողոցը հանգիւյսած բնակիչնե-
րուն վրայ հրացան պարպեցին. այս կերպով Ռուսներուն
«գրաւուեցաւ առանց ո եւ ընդգրկութեան»: Հրացա-
նաձգութիւնը մեծ կորուստ պատճառեց բնակիչներուն ու
բոնցմէ երկու սեռէ 12 հայ եւ 10 թիւրք սպաննուեցան
ու 40 հոգի ալ վիրաւորուեցան. վիրաւորներուն մէկ մա-
սը քանի մը օրէն մեռան:

«Ասկէ վերջը զայմազամին դրքերը եւ կառավարա-
կան պաշտօնական թուղթերը զինուորական հսկողութեան
տակ Պողոսեան փոխադրուեցան...»

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ի Թ Ի Ե

Աղասի Նարեկեան անուն անձը որ Հնչ. Կուտակցու-
թեան ընդհանուր ներկայացուցիչ էր Ռուսմանիոյ եւ Պուլ-
կարիոյ մէջ, անցեալ ապրիլ ամսուն պաշտօնանկ եղած և
նոյնը ժամանակին ծանուցուած է պատկանեալ մասնա-
ճիւղներուն:

Այս անգամ կը յայտարարենք թէ Հնչ. Կուտակցու-
թիւնը ամէն յարաբերութիւն գաղափարեցած է յիշեալ
անձին հետ:

Ն Ո Ր Կ Ե Ա Ն Ք

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ո Ի Թ Ի Ե

Հ Ն Շ Ա Կ Ե Ա Ն Կ Ո Ւ Ս Ե Կ Տ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Ն Ո Ր Կ Ե Ա Ն Ք Կ Ե Հ ր ա տ ա ր ա կ ու ի ամէն ամսու 1 ին
եւ 1 ճին: Բաժնեկէնն է Երուսաղէմի համար տարեկան 10
եւ վեցամսեայ 5 ֆրանք, Ամերիկայի համար տարեկան 2
ու վեցամսեայ 1 ֆրանք:

Բաժանորդ զրուել ուղղութեամբ կրնան զիմել Նոր
Կեանքի հասցէին (Լ. Ֆրանք, 309, Լէտպօր Կրով,
Լոստոն, Կ.), զրկելով իրենց բաժնեկէնը, կամ զիմել
Խրաքանչիւր քաղաքի Հնչակեան մասնաճիւղին ու անոր
յանձնել զրամբ:

Բացուած է բաժանորդագրութիւն երկրորդ տարւոյն
համար, 1899 յունուար 1 էն: